

ASKERİ TARİH ÇALIŞMALARI İÇİN BİR SENTEZ ARACI ÖNERİSİ 3T: TEŞKİLAT, TEÇHİZAT, TEFEKKÜRAT*

Cevat ŞAYİN**

Özet

Askerî tarih ya da Türkiye'deki yaygın kullanımıyla *Harp Tarihi*, ülkemizde uzun yıllardır pek fazla ilgi duyulmayan ve üzerinde yeterince çalışılmayan bir alan görünümündedir. Fakat son yıllarda askerî tarihe olan ilginin hem popüler hem de akademik anlamda artmaya başladığı da bir gerçektir. Askerî tarihe yönelen bu ilgi artışının verimli olabilmesi için öncelikle askerî tarih araştırma yöntemi konusunun tartışılması gerekmektedir. Bu çalışmada önce askerî tarihin ayırt edici özellikleri ortaya konmuş ve bu kapsamda bir taksonomi geliştirilmiş, daha sonra ise bunları araştırmalarda ortaya çıkarabilecek bir sentez aracı olarak 3T (Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat) önerilerek, uygulanabilirliği gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Askerî tarih, Harp Tarihi, Taksonomi, 3T, Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat.

Giriş

Askerî tarih ya da Türkiye'deki yaygın kullanımıyla *harp tarihi* uzun yıllardır pek fazla ilgi duyulmayan ve üzerinde yeterince çalışılmayan bir alan görünümündedir. Ülkemizdeki hiçbir üniversite ve yüksek öğretim kurumunda lisans ve lisansüstü seviyede bir ana bilim dalı veya bilim dalı olarak da temsil

* Bu makalenin yazılmasını teşvik eden ve değerli görüş ve yardımları ile olgunlaşmasına katkı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Gültekin YILDIZ ile çalışmayı açık yüreklilikle eleştiren Dr. Kahraman ŞAKUL'a teşekkür ederim.

** Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi ve Strateji Öğretim Elemanı, Tnk.Kd.Alb., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD Doktora Öğrencisi, csayin@harpak.edu.tr, sayincevat@gmail.com.

edilmemektedir¹. Bu tespitin aradan geçen 28 yıla rağmen güncelliğini koruması ilginçtir. Tolunay ve Atsız'ın 1933'te başlattığı²; fakat nihayet son yıllarda toplumda genel bir karşılık bularak çığ gibi artan Çanakkale ve Sarıkamış anma gezilerinin de heyecanı ile askerî tarihe olan ilginin hem popüler hem de akademik anlamda artmaya başladığı da bir gerçektir.

Askerî tarih araştırma yöntemi üzerine, oldukça iddiasız birkaç makale ile Harp Akademileri geleneğinin temsilcileri tarafından öğretime yardımcı yayın olarak yazılan çok mütevazı birkaç kitapçık haricinde başka bir çalışmaya henüz rastlanılamamıştır. Yabancı dillerdeki literatürde de bu konunun, çoğunlukla genel tarih araştırma yöntemi içinde tartışılmakta olduğu görülmektedir³. Askerî tarih alanında sanki XIX. yüzyıl ortalarına kadar geçerli bir görüş olan; “*Tarih yazmak için metoda gerek yoktur... eğer bir sistem gerekli ise bu tecrübe ile kazanılabilir.*”⁴ görüşü hâlâ etkisini sürdürüyor gibidir. Başta Çanakkale muharebeleri konulu yayınlar olmak üzere bu alandaki çalışmaların çoğunluğunun amatörlerce yapılmış olması dikkat çekicidir. Oysa askerî tarihe yönelen bu ilgi artışının verimli olabilmesi için öncelikle askerî tarih araştırma yöntemi konusunun tartışılması gerekmektedir.

Bu çalışmada önce askerî tarih araştırma yöntemi için askerî tarihin ayırt edici özellikleri ortaya konacak ve bu kapsamda bir taksonomi geliştirilmeye çalışılacak; daha sonra bunları araştırmalarda kullanılacak araçlar tartışılacaktır. Askerî tarih araştırmasında bir sentez aracı olarak teklif edilen 3T (Teşkilat – Teçhizat – Tefekkürat)'nin araştırma konusunun bütün veçhelerini kapsamaya olanak verdiği gösterilmeye çalışılmıştır.

¹ Yücel Aktar, “Askerî Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, Birinci *Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, ATASE, Ankara 1983, I, 3-4.

² Nihal Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1933, s. 3-5.

³ Örnekler için bkz. *The Infantry School, Military History, Methods of Research, Compilation of Sources, The Infantry School, Fort Benning*, Georgia 1946, s. 23-25; *A Guide to The Study and Use of Military History*, Ed. John E. Essup, Jr.-Robert W. Coakley, Center of Military History, Washington 1980; Jeremy Black, *Rethinking Military History*, Routledge, London 2004.

⁴ Gülçin Çandarlıoğlu, *Tarih Metodu (Araştırma-Yazma)*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 2003, s. 11.

1. Metot

Askerî tarih, tarih biliminin konularına göre dallarından biri olan, bilim tarihi araştırma yaklaşımlarına göre de incelenebilir. Bilim tarihinde, Kuhn'a göre, *içsel* ve *dışsal* tarih yazımı olmak üzere iki temel yaklaşım vardır. İçsel tarih yöntemi başlangıçta o bilim dalında çalışan ve genelde saygın kişilerin öğretim programlarının tali bir konusu olarak yapılan bir araştırmadır. Örneğin bir fizik profesörünün öğrencilerine fizik biliminin nasıl doğup gelişip dallandığını anlatmak için yaptığı araştırma sonucunda oluşan fizik tarihi gibi. Daha sonra bu yöntemin olgunlaştığı ve yapılanların yazılmasından sıyrılıp, yapılmış olanları sorgulayan bir anlayışa kavuştuğu görülür. Dışsal tarih yazıcılığı ise üç ana koldan ilerlemiştir; Kurumların tarihi, kişiliklerin tarihi ve coğrafi tarih. Burada coğrafyadan kast edilen “*bilimin toplumsal rolü ve yeri üstüne bir anlayışı güçlendirecek denli yeterince türdeş*” bir alandır⁵. Bir örnek vermek gerekirse Avrupa askerî tarihi ya da Anadolu askerî tarihi söylenebilir. Genel tarih yazıcılığı teknikleri de bu bağlamda hatırlanmalıdır. Bunlar rivayetçi, öğretici (*didaktik*), neden-nasilci (*génétique*), toplumsal (*içtimâî*) tarih yazıcılığıdır⁶. Toplumsal tarihin başka bir sınıflandırma içerisinde olması gerektiğini düşünenlere göre ise, ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal tarih, vb. gibidir⁷. Dışsal tarihin olguları açıklamaktaki araştırıcı yaklaşımı ve gelişmelerin sosyal etkileşimini irdelemesi akla *neden-nasilci* bir özelliği olduğunu çağrıştırmaktadır.

2. Bulgular

Askerî tarihle ilgili çalışmaların başlangıcını her ne kadar Asurluların çivi yazılı tabletlerine kadar götürülenler bulunsa da⁸ konuya daha sağlıklı bir yaklaşımın herhalde genel tarih ile askerî tarihin ayrıştığı kırılma noktalarını bulmaya yönelmesi gerektiği aşîkârdır. Askerî tarihe genel tarih içinde yeri

⁵ Thomas S. Kuhn, *Asal Gerilim*, çev. Yakup Şahan, Kabcacı Yayınları, İstanbul 1994, s. 139-158.

⁶ Zeki Velidi Togan, *Tarihde Usul*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1950, s. 3-7.

⁷ George G. İggers, *Bilimsellik Nesnellikten Postmodernizme, Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Ç. Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 32-34.

⁸ Alfred M. Beck, “Official Program Abroad”, *A Guide to The Study and Use of Military History*, s. 415.

geldikçe değinen tarih yazıcılığı, M.Ö. 400'de Thukydides'in *Peleponnes Savaşları*'nı yazması ile bitmiş ve klasik askerî tarih ortaya çıkmıştır. Modern anlamda askerî tarihle ilgili çalışmaların ise batı dünyasında XIX. yy. başlarında Napolyon seferleri üzerine yazılan, zengin literatüre çok önemli katkılarda bulunan Jomini⁹'nin ilkini 1805'te yazdığı *-Traité de Grande Tactique-* eserleriyle başladığı, genel kabul görmektedir. Aslında Jomini, strateji ve savaş esasları üzerine yazdığı *Précis de l'Art de la Guerre* isimli eseri haricindeki diğer bütün çalışmalarında askerî tarih yazıcılığı yapmış ve öğretici bir üslupla yazdığı bu eserlerinde şu üç tip askerî tarih yaklaşımından biri veya daha çoğunu kullanmıştır. Bunlar, *saf* askerî tarih, *ilkesel* askerî tarih ve *politik* askerî tarihtir¹⁰. Bu yaklaşımlar basitçe şöyle açıklanabilir:

Saf askerî tarih yaklaşımında, tam bir incelemeye imkân verecek birlik, faaliyet, zaman, yer vb. muharebeye ait bilgiler en küçük birliğe kadar tespit edilip anlatılmaya çalışılır. İlkesel tarih anlayışında ise sefer ve muharebeler ile buralarda yaşananlar harp prensipleri ışığında incelenir, olay ve prensipler arasındaki ilişkiler sorgulanarak savaş sanatının gelişimi irdelenir. Politik askerî tarih kapsamında ise harbin diğer veçheleri olan siyasi, sosyal, ve ekonomik etkenlerle askerî yanının bütünleştirilmesi incelenir.

Jomini askerî tarihi askerler için sefer ve muharebeler üzerinden izleyip anlatırken Almanya'da Delbrück¹¹, askerî tarihi kendisi gibi sivillerin de anlayabileceği şekilde anlatmaya çalışmış ve bunun için bilimsel yöntemler kullanarak askerî harekâtları analiz (*Sachkritik*) etmiştir. Delbrück "*silahların neler olduğu ve orduların çarpışma yöntemi biliniyorsa, arazi, muharebenin karakterini ortaya koyan önemli bir unsur olur, o zaman sonuç da bilindiği*

⁹ General ve askerî tarihçi, Antoine-Henri Jomini (1779-1869), İsviçreli olup muhasebeci iken Paris'te Fransız ordusuna katılmış ve Napoleon'un zaferle sonuçlanan pek çok seferinde yer almıştır. Mareşal Ney'in ordusunda kurmay başkanlığı yaptıktan sonra, 1809 yılında Rus Ordusuna katılmış, Rusya Harp Akademisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. 1828 -1829 Osmanlı-Rus harbinde Varna'yı kuşatmış, 1829 yılında emekli olmuştur. Kırım Harbinin başlaması(1853) üzerine Çar'a askerî danışmanlık yapmıştır.

¹⁰ Thomas E. Griess, "A Perspective on History", *A Guide to The Study and Use of Military History*, s. 27.

¹¹ Alman, profesör, askerî tarihçi, stratejist, Hans Delbrück (1848-1929), antik çağdan modern zamanlara savaş sanatını analitik olarak incelediği dört ciltlik *Geschichte der Kriegkunst* (1900) kitabı ile meşhur olmuştur. Clausewitz'den etkilenerek imha ve yıpratma stratejilerini strateji alanına kazandırmıştır.

taktirde, muharebenin gidişini genel hatları ile çizmek mümkündür” demektedir. Aslında Delbrück’ün harekât analizinin temellerini attığı söylenebilir¹². Bu titiz yaklaşım bazılarınca *harekât (operation)* tarihi olarak da ifade edilmiştir¹³.

Türkiye’de modern anlamda askerî tarih çalışmalarının başlangıcı için bir tarih vermek gerekirse, 1866 yılında Ömer Naili Paşa’nın yazdığı *Fenn-i Harb ve Tarih-i Askerî* isimli eseri milat kabul edilebilir¹⁴. Askerî tarih bütün dünyada olduğu gibi yakın zamana kadar Türkiye’de de genelde “harp tarihi” ile karıştırılmış ve çoğunlukla askerî tarih yerine harp tarihi tabiri kullanılmıştır. Bu yanlış kullanımda konunun askerlere bırakılmış olmasının ve askerlerce de, neredeyse tüm dünyada olduğu gibi, faydacı bir yaklaşımla askerî tarihin harp/muharebe tarihi kısmına önem ve öncelik verilmesinin rolü büyüktür¹⁵. Bu sahanın Türkiye’de askerlere bırakılmış olmasının nedenleri olarak ise, Osmanlı devlet yapısını oluşturan unsurlardan *ilmiye* sınıfının gittikçe cılızlaşarak *seyfiye* sınıfı karşısında etkisizleşmesi, askerliğin teknolojik ve sosyal gelişmelere koşut gittikçe profesyonelleşmesi, bilhassa I. Dünya Savaşı ile birlikte muharebelerin zaman ve mekân boyutlarında genişlemesi ile özellikle Prusya genelkurmayının başlatmış olduğu, harp tarihi inceleme disiplininin, yardım heyetleriyle gelip Osmanlı Erkân-ı Harp Mektebi’nde ders veren Alman subaylarınca, Türk talebelerine aşılması sayılabilir. Bu sonuncusu öylesine etkili olmuştur ki harp tarihi gittikçe daha da araçsallaştırılmıştır¹⁶. İlginçtir bu araçsallaştırma Alman askerî tarihçiliği için de 70’li yıllara kadar söz konusudur¹⁷. Bunların bir sonucu olarak da askerlerin tarih yazıcılığı ve metodu, tarihçilerin ise askerliğin teknik bilgisini edinmeleri önündeki engeller artmıştır. Esasen askerî tarihin bu durumunun bilim tarihinin diğer disiplinleri tarafından da paylaşıldığı söylenebilir. Gerek sivil askerî tarihçilerin öncülerinden olan Delbrück ve Oman gerekse de Kuhn, bilim

¹² Gordon A. Craig, “Delbrück: Askerî Tarihçi”, *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward Mead Earle, çev. Selma Koçak, Doruk, İstanbul 2007, s. 360-372.

¹³ Griess, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁴ *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğerleri, IRCICA, İstanbul 2004, II, 117.

¹⁵ Bu konuda ilginç bir örnek için bkz. Hikmet Falay, “Yabancı ülkelerde Resmi Askerî Tarih Çalışmaları”, *Askerî Tarih Bülteni*, sayı 22 (Şubat 1987), s. 2.

¹⁶ Bu konuda bir örnek için bkz. Nurettin Türsan, “Askerî Tarih Öğrenimi”, *Askerî Tarih Bülteni*, sayı 17 (Ağustos 1984), s. 1-19.

¹⁷ *The Writing of Official Military History*, Ed. Robin Higham, Greenwood Press, 1999, s. 2-6.

tarihçilerinin tarihçiler tarafından yetersizlikle suçlanırken bilim insanları ve askerlerce de tecrübesizlikle küçümsenmelerinden ve farklı görülmelerinden şikâyet etmişlerdir¹⁸. Jomini'nin de Fransız ordusunda karşılaştığı terfi hususundaki hayal kırıklıklarında askerî tarihçiliğinin payı var mıdır bilinmez, ama Napoleon'la *Traite* vasıtasıyla tanıştığı ve fakat kendisine müstakil bir komutanlık verilmediği, bilinen bir gerçektir.

Askerî tarihin harp tarihi ile karıştırılması yanlışlığının farkında olan İsmet Görgülü de eserinde harp tarihinin askerî tarihten ayrılmasını ve ayrıca askerî tarihin harp tarihi konusuna girmemesini teklif etmiştir¹⁹.

Görgülü'ye göre harp tarihinin faydaları şunlardır²⁰: Mevcut stratejik ve taktik esasların *nasıl*'ını verir, stratejik ve taktik esasların geliştirilmesini sağlar, harp sanatını öğretir, süratli karar verme yeteneğini geliştirir, düşmanı tanıtır, araziye öğretir, yeni silahların kullanılmasını gösterir, liderlik ve karakter eğitimi verir, milli duyguları geliştirir, genel kültürü artırır. Aynı geleneğin başka bir temsilcisi ise bunlara aşağıdakileri eklemiştir²¹: Jeopolitik ve jeostratejinin anlaşılmasını sağlar, muharebe sahasının zihinde canlandırılmasını yardımcı olur, düşmanı ve kendimizi tanıtır, arazinin uygun şekilde kullanılmasını öğretir, hava şartlarının etkilerini öğretir, teknolojik gelişmelerin etkisini gösterir, liderlik ve komutanlık eğitimi verir, tarihin anlaşılmasını kolaylaştırır, mesleki bilgi ve deneyimi artırır.

Görgülü'nün bu iddialı yargılardan birçoğuna nasıl ulaştığı belirsiz olduğu gibi, harp tarihi araştırması ile vaat ettiği faydaları nasıl sağlayabileceği de kuşkuludur. Örneğin mevcut stratejik ve taktik esasların nasıl uygulanabileceğini gösterir yargısını doğru kabul edersek, bu bizi şu an sahip olduğumuz strateji ve taktiklerin geçmişte de var olduğuna götürür ki bu durumda strateji ve taktikte yenilik ve gelişme olmadığını kabul etmek gerekir, böylece de bir sonraki yargı anlamsız hale gelir. Akademi geleneğinin bir başka temsilcisi olan Nurettin Türsan'ın gelecekteki savaşların çok değişik özellikler taşıyacağını

¹⁸ Craig, *a.g.e.*, s. 391-393 ve Kuhn, *a.g.e.*, s. 163-202.

¹⁹ İsmet Görgülü, *Tarih, Askerî Tarih, Harp Tarihi, Atatürk ve Tarih, Harp Tarihinde Usul ve Metot*, Harp Akademileri, İstanbul 1990, s. 8-9.

²⁰ *A.g.e.*, s. 10-21.

²¹ Ertan İnaltekin, *Harp Tarihinin Giriş*, Harp Akademileri, İstanbul 2008, s. 20-33.

dolayısıyla daha önceki savaşlardan kazanılan tecrübeler ışığında harp tarihinde öğretilen alışıldık tepkilerin, orijinal çözümler önünde engel oluşturabileceğini bu nedenle bu eğitimin yararsız hatta zararlı olabileceğini belirtmiş olduğu da²² bu noktada hatırlatılabilir. Kaldı ki Görgülü, her fırsatta harbin bir sanat olduğunu söylemektedir; oysa her şey objektif olarak biliniyorsa bu durumda kişiliklerin önemi kalmayacağından ve bilimselliğin tekrarlanabilirlik özelliği de gerçekleşeceğinden, artık harp bir sanat değil bilim olmuş olur.

Harp tarihi incelemesinde uyulması gereken kurallar olarak Görgülü beş husus ifade ediyor²³: Harp tarihi genişliğine incelenmelidir. Harp tarihi derinlemesine incelenmelidir. Harp tarihi coğrafyası ile incelenmelidir. İncelemede idari unsurun etkisi dikkate alınmalıdır. İncelemede harp psikolojisinin ve biyografik unsurların etkileri dikkate alınmalıdır. İnaltekin ise bunlara, aslında genel tarih biliminin ana ilkelerinden biri kabul edilen, “*inceleme zamanının koşulları dikkate alınmalıdır*”²⁴ eklemiştir²⁴.

Tabii burada şu hususu ifade etmek gerekir: Gerek Görgülü’nün gerekse İnaltekin’in kaleme aldıklarının çoğunluğu, aslında kitap ve broşür gibi öğretim malzemesi olarak yazılmış ve ancak bazıları bugüne ulaşan, Harp Akademileri mensubu subaylarca başlatılıp devam ettirilen bir geleneğe aittir. Düzensiz aralıklarla ve ufak tefek değişikliklerle yapılan bu yayınlar, bu geleneğin son halkası olan İnaltekin’in kaynakçasında izlenebilir²⁵.

Görgülü’nün kullandığı hüküm ve tespitler için yabancı ve sivil yazarlara genellikle atıf yaptığı; fakat mensubu olduğu geleneğin öncüllerini maalesef çok nadir hatırladığı görülmektedir²⁶. Bu nedenle de bazı hüküm ve tespitlere kimin ve nasıl ulaştığı belirsiz kalmaktadır. Akademi geleneğinin *öğretici* tarih anlayışına sahip olduğu gerek Görgülü ve İnaltekin’in ifadelerinden gerekse de aşağıda sıralanan harp tarihi incelenmesindeki sıralanan başlıklardan anlaşılabilir²⁷. Harp öncesi siyasi durum ve harbin sebepleri, Harekât alanı/

²² Türsan, a.g.m., s. 10.

²³ Görgülü, a.g.e., s. 22-26.

²⁴ İnaltekin, a.g.e., s. 37.

²⁵ a.g.e., s. 50-54.

²⁶ Bir örnek için bkz. Oğuz Turan, *Harp Tarihine Giriş ve Metod*, Harp Akademileri, İstanbul 1974, s. 13.

²⁷ Görgülü, a.g.e., s. 27-31.

bölgesinin etüdü, Tarafların kuvveti ve planları, Harekâtın icrası, Siyasi ve askerî sonuçlar.

Mamafih, Türkiye’de askerî tarih çerçevesinde öğretici ekolün Harp Akademisi geleneğinden çok önce başladığı büyük âlim ve tarihçi Kâtib Çelebi’nin meşhur eseri²⁸ dikkate alındığında rahatlıkla söylenebilir.

Buraya kadar derlenenler gözden geçirildiğinde Türkiye’de harp tarihi için öğretim amaçlı ve askerî kurumlarla sınırlı da olsa konvansiyonel bir yöntemin varlığından söz edilebilir²⁹. Bu yöntemin askerî tarih araştırmasındaki kullanılabilirliği hakkında hükme varmadan önce askerî tarihin özelliklerinin ortaya konması gereklidir.

Bilindiği gibi genel tarih araştırıcılığı *yatay* ve *dikey* olmak üzere iki temel yaklaşıma sahiptir. Askerî tarih çerçevesinde yatay yaklaşım askerî teşkilat ve fikirlerin aynı dönemdeki farklı devlet, kültür vb. arasında karşılaştırılmasını ve aralarındaki etkileşimleri görmeyi sağlaması açısından vazgeçilmezdir. Dikey yaklaşım ise herhangi bir askerî teşkilat, fikir ve teçhizatın başlangıcından sonuna kadar tüm gelişiminin incelenmesini öngörmesi nedeniyle eksiksiz bir açıklama yapma gayreti olarak tarif edilebilir. Ama dil ve coğrafya farklılıkları ile fazla uzmanlaşma vb. teknik nedenlerle yatay anlayışın, özellikle sivil akademik alanda, çok daha fazla araştırma ve çalışmaya sahip olduğu görülmektedir. Askerî tarih araştırmasında da askerî tarihin *neden-nasıl* özelliğine rağmen yatay yaklaşımın baskın olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte görece az olan neden-nasıl çalışmaları, askerî tarih özelinde bir örnek oluşturan asker kökenli Muzaffer Erendil’in öncü çalışmasının tarihçi Bahattin Ögel tarafından takdir edilmesi³⁰, dikey tarih yaklaşımının uygulanabilirliğinin gösterilmesi açısından önemli bir dayanak olmuştur.

²⁸ Kâtib Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı, İstanbul 2007.

²⁹ Harp tarihi araştırması için farklı birkaç yaklaşım için bk. John F. Votav, “An Approach to the Study of Military History”, *A Guide to The Study and Use of Military History*, Center of Military History, s. 41-58.

³⁰ Bahaeddin Ögel, “Türk Askerî Tarih Araştırmalarında İzlenecek Metot Hakkında Birkaç Not”, *Askerî Tarih Bülteni*, sayı 15 (Ankara 1983), s. 1-2.

Genelde tarihi, özelde ise askerî tarihi amaçlara göre sınıflandırmak gerekirse; bilgilendirici, öğretici, neden-nasilcı (analitik) ve toplumsal tarih söz konusu olabilir. Bu dört ekolün de Türk askerî tarihçiliği içinde az ya da çok temsil edildiği görülmektedir.

Bilgilendirici tarihin genellikle resmi bir yanı vardır. Gerek yazarların gerekse de yayınlayanların resmî görevleri olması ve işlerini yaparken türlü meslekî / kurumsal endişelere kapılmalarının buna sebep olduğu söylenebilir. Resmî tarihçiler dışında bilgilendirici tarih kapsamında değerlendirilebilecek başka bir kaynak ise olaya katılanların ve karar vericilerin çeşitli nedenlerle yazdıkları hatıralarıdır³¹. Thukydides'in meşhur eseri *Peleponnes Savaşları* ile başladığı genel kabul gören “öğretici tarih”ten yukarıda yeterince söz edildiği için burada bir örnek vermekle yetinilecektir³². Analitik tarih, hem yukarıda anlatılmaya çalışılan diğer iki ekol açısından kabul edilebilir bilgi ve belgelerin gerçek olmama ihtimalini dikkate alması hem de aktörlerin olaylara etkilerini araştırması açısından farklılaşmaktadır³³. Leopold Von Ranke'nin bu ekole kazandırdığı neden-sonuç bağının önemi burada hatırlanmalıdır³⁴. Toplumsal tarihin ise bir yandan tarih felsefesinden diğer yandan da sosyal bilimlerdeki gelişmelerden etkilendiği ve “yeni askerî tarih” yaklaşımını tetiklediği söylenebilir. Bu ekolün etkileri yapılan yeni çalışmalarda gözlenebilmektedir³⁵.

Askerî tarihte, Oswald Spengler'in *kültürel* yaklaşımının, öne sürdüğü felsefî tavır tartışmalı olsa da, toplumların savaşı/askerliği algılama ve uygulama farklarını görmeye hizmet etmesi nedeniyle esas alınabileceği söylenebilir³⁶. Böylece askerî tarih şu bölümlere de ayrılabilir: Türk, Arap, Roma, Acem, Hint, Çin, Slav, Germen vb. medeniyeti askerî tarihi. Ayrıca

³¹ Öncü bir örnek için bk. Birinci Ferîk Zeki, *Hâtürâtım Balkan Harbine Aid*, Matba'a-ı Askeriye, Dersaadet 1337.

³² Dükakînzâde Ferîdûn, *Büyük Harb-Türk Cepheleeri, Çanakkale Cephesi*, Kısım 2, Harb Akademisi 1926-1927 Tedrîsâtı, Askerî Akademiler Kumandanlığı Matba'ası, Yıldız 1927.

³³ Öncü bir örnek için bk. İzzet-Fuad-Pacha, *Les Occasions Perdues... : Étude Stratégique et Critique sur la Campagne Turco-Russe de 1877-1878*, Chapelot, Paris 1900.

³⁴ Şerafettin Turan, “Askerî Tarih'in ‘Tarih’ İçindeki Yeri”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, I, 14.

³⁵ Bir örnek için bk. Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu, ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2010.

³⁶ Ayrıntısı için bk. Oswald Spengler, *Batı'nın Çöküşü*, çev. G. Scognamillo-N.Sengelli, 2B, Dergah, İstanbul 1997.

askerî tarih coğrafi açıdan da bölümlere ayırmak mümkündür; Orta Asya askerî tarihi, Anadolu askerî tarihi, Rumeli askerî tarihi, Doğu Avrupa askerî tarihi, Balkan askerî tarihi vb. gibi. Burada coğrafi bölgelerin seçiminde etken olarak o bölgelerde yaşama, savaşıma ile o bölgelerden etkilenme ve o bölgeleri etkileme gibi hususlar söz konusu olabilir. Kezâ askerî tarih incelenen dönemlere göre de sınıflandırılabilir; İlk Medeniyetler ve İlkel Çağ, Demir Çağı klasik imparatorlukları, Orta Çağ, Erken Modern Çağ, Modern Çağ, Geç Modern Çağ askerî tarihçiliği gibi³⁷. Ropp, Demir çağı klasik imparatorluklarını Asurluların M.Ö. 700’de ortaya çıkmasıyla başlatıyor ve Roma’nın batıdaki yıkılışıyla bitiriyor. Ortaçağı İslam devletinin fetihleriyle başlatıp İstanbul’un fethiyle bitiriyor. Erken modern çağı ise Atlantik’i ve iki kıtanın fethiyle başlatıp II Friedrich’in 1786’da ölümüyle bitiriyor. O’na göre Modern çağ, 1789 İhtilali ile başlar ve 1945’te atom bombasının atılmasıyla biter. Bu çağın belirgin özelliği hanedanların savaşından milletlerin ve devletlerin savaşına geçilmesi ve *topyekûn* savaş fikrinin uygulanmış olmasıdır. Geç Modern askerî çağ ise başlangıçta nükleer silahların *dehşet dengesi*, sonrasında ise uluslararası terör örgütlerinin faaliyetleri nedeniyle hâlihazırda devlet dışı aktörlerin (NATO, Varşova Paktı, El Kaide, Taliban vb.) güç kullandığı bir dönemdir.

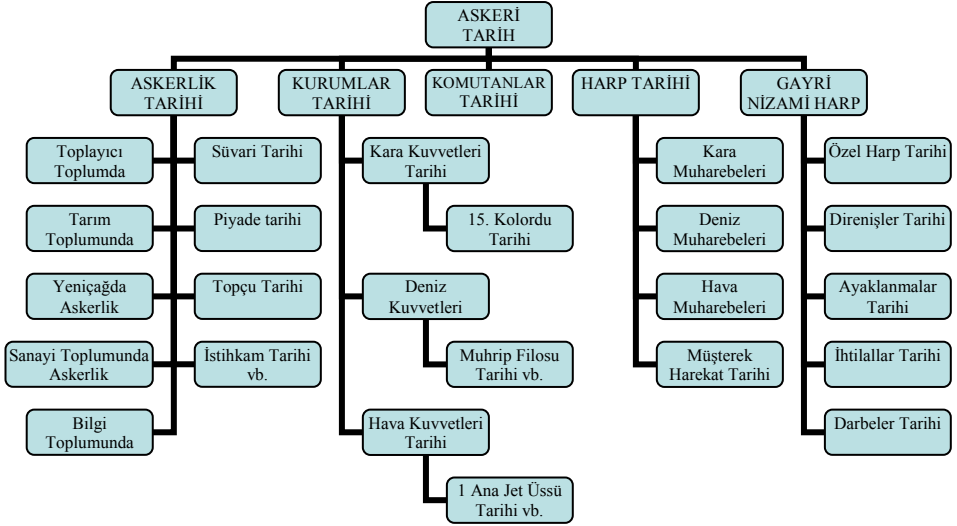
Askerî tarihi, çalışılan konulara göre de sınıflandırmak mümkündür: askerlik tarihi, askerî kurumlar tarihi, komutanlar tarihi, harp tarihi ve gayri nizami harp tarihi ile bunların alt konuları Şekil-1’de gösterilmiştir. Askerlik tarihi evrensel anlamda askerliğin ve askerî kavramların oluşumunun ve gelişiminin izlendiği bir disiplindir ve hem “toplayıcı toplumlarda askerlik” gibi dönemsel yani yatay alanlar hem de “süvari tarihi” gibi başlangıcından bugüne kadar olan gelişim perspektifi sunan dikey bir yaklaşım içerir. Weber’in kavramsallaştırmış olduğu modern bürokrasi³⁸ tüm özellikleriyle askerî teşkilat içinde mükemmelen gözlemlenebileceği söylenebilir. Kurumlar tarihi, odağında teşkilat olan askerlik kurumunun mekanizmasını açıklamaya çalışan bir disiplindir. Makinenin dişlileri gibi olan tabur, alay, tugay, kolordu, ordu kurumlarının her birisinin farklı özellikleri ve kullanıma şekilleri söz

³⁷ Theodore Ropp, “Military History to the End of the Eighteenth Century”, *A Guide to The Study and Use of Military History*, s. 89-109.

³⁸ Ayrıntısı için bkz. Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H. Bahadır Akın, Adres, Ankara 2008.

konusudur. Bu kurumların sürekli bir karargâh yapılarının olması onlara bir kişilik, hafıza ve kültür oluşturma fırsatı sağlamıştır.

Şekil 1
Konularına Göre Askerî Tarih Dalları

Her ne kadar tarihsel olguları açıklamak için her şeyi tek kişiye ve onun kararlarına bağlamak doğru değilse de, askerî tarih çerçevesinde komutanların oynadıkları rolü de hafife almamak gerekir. Zira karar vericilerin tercihleri sadece kendilerini değil örgüt ve devletlerini hatta milletlerini etkilemektedir. Kuşkusuz bu tercihlerin uygulanması iç ve dış çevre şartlarına bağlıdır ki; bu da karar vericinin etkisini sınırlamaktadır. Burada komutandan kast edilenin, Thomas Carlyle’in kahramanı gibi; salt bir cesaret ve korkusuzluk örneğinden ziyade kendi çağına damga vurmuş ve sonraki zamanlara da etki etmiş bir kişilik olduğu vurgulanmalıdır³⁹.

Marxist düşünce mensupları savaş konusunda oluşturdukları oldukça hacimli literatürle⁴⁰ savaşa yeni bakış açıları getirmişlerdir. Bunlardan birincisi

³⁹ Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship and The Heroic in History*, Frederick A. Stokes & Brother, New York 1888, s. 1-4.

⁴⁰ Bu yazın için bkz. <http://www.marxists.org/subject/war>, erişimtarihi: 13 Nisan 2011.

savaşın öznesine getirdikleri değişikliktir. Buna göre savaş devletler ya da hükümdarlar arası bir mücadele olmaktan çıkmış *sınıflar* arasında yapılan bir eyleme dönüşmüştür. Böylelikle savaş devlet ve ulus dışı aktörlerin de oyuna katılabildiği bir alan haline gelmiştir. İkinci değişiklik savaşın uygulanmasında kendisini göstermektedir. Zayıf ve eğitimsiz kitlelerin güçlü ve eğitilmiş düzen ordularıyla baş etmeleri ancak asimetrik uygulamalarla mümkündür. Bu da gerilla savaşını Marxistlerin neredeyse alâmet-i fârikası haline getirmiştir⁴¹. Üçüncü değişiklik felsefî alanda belirmiştir. Savaş sınıfsız bir toplum oluşturmada bir zorunluluk değil gereklilik olarak görülmüş⁴². Tam da bu yüzden Marxistler, tarihi, diyalektik bakışla mücadele ve savaş tarihi olarak kabul etmişlerdir; öyle ki Darwin'in Türlerin Kökeni isimli eserini düşüncelerini en iyi açıklayan temel bir eser olarak görmüşlerdir⁴³. Savaşın bu geleneksel olmayan alanının disiplin dışında bırakılması düşünülemez. İşte bu konuların Gayri Nizami Harp tarihi başlığı altında özel harp, direnişler, ayaklanmalar, ihtilaller ve darbeler alt başlıkları içinde incelenmesi gereklidir.

Tarih ve elbette askerî tarih, araştırmalarda kullanılan kaynaklara bakış açısından da sınıflandırılabilir: Filolojik tarih yazıcılığı, analitik tarih yazıcılığı, sözlü tarih yazıcılığı bu şubelerin başlıcaları olarak sıralanabilir. Burada yeri gelmişken tarihçilikle arşivcilik daha da doğrusu “veri madenciliği” arasındaki ayrımın özellikle Osmanlı tarihçiliği bağlamında ülkemizde fazla belirgin olmadığı söylenebilir.

Filolojik tarihçilikle kast edilen, tarih yazımında yazılı ve çizili belgeleri esas kabul etmektir ki; bunların çok büyük bir bölümü resmî evraktır. Filolojik tarihçilerin baskın özelliği için “belgelerde yazanları tekrarlamakla yetinmeleri” gibi bir yargı söylenebilir. Bu tip resmî belgelerin her zaman güvenilir olduğu

⁴¹ Ayrıntısı için bkz. William J. Pomeroy, *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

⁴² Marx'ın 1852'de Weydemeyer'e yazdığı mektup için bkz. *Karl Marx-Friedrich Engels Seçme Mektuplar 1844-1895*, çev. Alaattin Bilgi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1996.

⁴³ Ian Angus, *Marx, Engels and Darwin: How Darwin's theory of evolution confirmed and extended the most fundamental concepts of Marxism*, South Branch Publications, Canada 2009.

konusunda şüpheler vardır⁴⁴. Bu özellik, belgelerin diğer yaklaşımlarda dikkate alınmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

Burada askerî tarihin sadece yatay veya dikey yaklaşımla değil bunların her ikisinin de yardımıyla yazılabileceği ortaya çıkmaktadır. Şekil-1’de de görüldüğü gibi askerlik tarihinin yatay yaklaşıma, kurumlar tarihinin ise dikey yaklaşıma daha uygun olduğu hemen anlaşılmaktadır. Ayrıca harp tarihi gibi içsel, komutanlar ve kurumlar tarihi gibi de dışsal tarih yazıcılığı uygulama alanlarına sahip olduğu da görülmektedir.

Askerî tarihin harplerden fazlasını içerdiğini düşünen bir Fransız generalinin Fransız ordusunun 1700’lerin son çeyreğinden 1800’lerin son çeyreğine kadar olan süreçte yaşadığı dönüşümleri üzerine yazdıkları⁴⁵, Avrupa’da askerî tarihin dönüşümünün habercisi olması açısından ilginçtir. Gerçi Kâtib Çelebi yaklaşık 250 sene önce bunun farkındadır ve meşhur kitabı *Tuhfetü’l Kibâr fi Esfâri’l Bihâr*’da sadece muharebeleri anlatmamış donanmadaki savaş araç ve gereçlerinden ve bunların nasıl kullanıldıklarından, nasıl donatıldıklarından, nasıl teşkil ve idare edildiklerinden bahsettiği gibi moral ve psikolojik unsurları da ifade etmiştir. Fakat Kâtib Çelebi’nin bu gayretinin ardılları tarafından devam ettirilemediği görülebilmektedir. Nitekim Emecen de klasik çağda Osmanlı Devleti’nde savaşın yeri üzerine yakın zamanda yayınladığı incelemesinin girişinde söze kaynaklar ve araştırmalardaki bu eksikliğin tespiti ile başlamaktadır: “*Osmanlı Devletinin savaşçı / fütuhatçı özelliğine sürekli vurgu yapılırken savaşların doğrudan kendisinin, savaş organizasyonunun, taktiklerinin askerî birliklerin terkiibinin, silah teknolojisinin vb. konuların*

⁴⁴ Bir örnek için bk. Yücel Aktar, “Askerî Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, I, 1.

⁴⁵ İki ciltlik bu eserde yazar Fransız ordusunun piyadeden sıhhiyeye tüm sınıfları ile giyim kuşamından donatımına ve eğitim ve öğretimden savaş stratejisi konusu dâhil bütüncül bir yaklaşımla 1700’lerin son çeyreği ile 1800’lerin son çeyreği arasındaki zaman diliminde geçirdiği dönüşümleri ve bunların sebep ve sonuçlarını irdeliyor. Bu dönemin Fransız ihtilali ve 1870-1871 Fransız-Prusya savaşı gibi Fransızların yaşadığı iki büyük travma ile sömürgecilik hareketlerini bu arada Kırım savaşını da kapsamayı çalışmayı daha da ilginç kılıyor. Ayrıntısı için bkz. Le General Thoumas, “Les Transformation de l’Armee Française”, *Essaie sur l’Etat Militaire de la France*, Tome 2, II Ed., Bergere-Levreault et C, Paris 1887.

*ihmal edilmiş olması, bu anlamda önemli bir nakısa olarak karşımıza çıkmaktadır.*⁴⁶

Fransız İhtilali sonrası kurulan vatandaş ordusu, sıradan sivillerde askerliğe karşı bir sevgi ve ilgi oluşmasına neden olmuş ve bu ilginin rüzgârı ile askerliğe ilişkin marş ve şiir kitapçıkları, askerî kıyafet albümü, alay vb. birlik tarihçeleri gibi çok değişik konularda birçok yayın yapılmıştır⁴⁷. Orduyu hem asillerin kontrolünden hem de yerellikten çıkartıp merkezileştiren bu gelişmeler daha sonraları ordunun *demokratizasyonu* şeklinde de nitelendirilmiştir⁴⁸.

İngiltere’de ise Fortescue⁴⁹, askerî tarihe farklı bir açıdan yaklaşmış ve onu kendinden öncekiler gibi uygulamalar, yani harpler üzerinden değil de, semantik açıdan tanımlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda askerliğin birden fazla kişinin birlikte çalışmasını gerektirmesi nedeniyle teşkilatlanmayı ve silahlı güç kullanımı nedeniyle de kuralları içermesi ve gücün yapısının moral ve fiziksel boyutları ile birlikte neredeyse her şeyi içerdiğini söylemekte ve bunlara örnekler vermektedir⁵⁰.

II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal ve kültürel alanın etkilerinin genişlemesi askerî tarihi de etkilemiş ve *Yeni Askerî Tarih* yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu akım da geleneksel askerî tarih gibi sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. millî güç unsurları ile askerlik ve savaş kavramının ilişkisini incelemektedir⁵¹. Yalnız, Şekil-2’de de gösterildiği gibi geleneksel yaklaşım millî güç unsurlarının askerliğe ve harbe olan etkilerini incelerken, yeni yaklaşımın askerliğin ve harbin millî güç unsurlarına olan etkisini irdelediği

⁴⁶ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 7.

⁴⁷ Bu konudaki örneklerle http://gallica.bnf.fr/Search?lang=EN&ArianeWireIndex=index&f_typedoc=livre&q=armee+fran%C3%A7aise&n=15&p=1&pageNumber=3556 adresinden ulaşılabilir.

⁴⁸ *Dretnot, Tank ve Uçak, Modern Çağda Savaş Sanatı, 1815-2000*, Ed. Jeremy Black, çev.Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 240.

⁴⁹ Sir John William Fortescue (1859-1933) İngiliz General ve askerî tarihçisi, 20 ciltlik Britanya Ordusu Tarihini yazmış, I. Dünya Savaşı’nda Avrupa’da tugay komutanlığı yapmış, 1916’da Britanya Hükümeti tarafından resmi harp tarihçisi olarak atanmıştır. 32 çalışması yayınlanmıştır. Bazı tarihçiler tarafından çalışmaları yanlı ve hafif bulunmuştur.

⁵⁰ John William Fortescue, *Military History*, Cambridge University Pres, London 1914, s. 1-20.

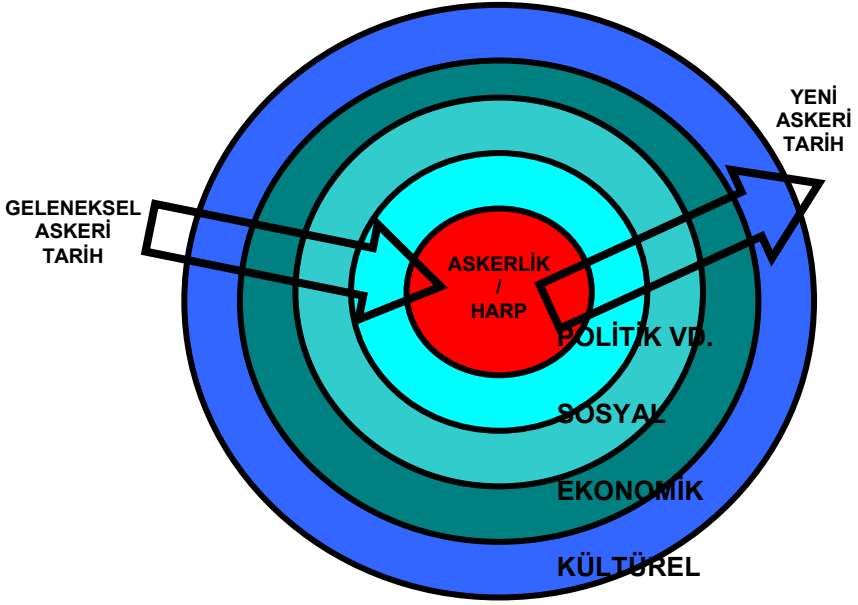
⁵¹ Kahraman Şakul, “Batı’da ve Türkiye’de Yeni Askerî Tarihçilik”, *Toplumsal Tarih*, sayı 198 (Haziran 2010), s. 31.

görülmektedir⁵². Geleneksel askerî tarih olgusal bir bakış açısı sunarken, yeni askerî tarih kuramsal bir yaklaşımı yeğlemektedir. Bu iki yaklaşımı birbirinin ikamesi veya karşıtı olarak görmek yerine birbirinin tamamlayıcısı ve yardımcısı olarak düşünmek daha doğru bir değerlendirme olacaktır. Zira biri için başlangıç, sebep veya kaynak olan bir unsur diğeri için sonuç olarak alınmakta ve böylece bir döngü süreci oluşmaktadır. Ayrıca birinin ihmal ettiğini diğeri önemsemekte ve böylece bulmacanın eksik parçaları tamamlanmaktadır. Bir örnek olarak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası asker toplamakta yaşanan çok büyük sıkıntıların nedenleri arasında Ocağın aslında sosyal bir düzeni temsil ettiği fakat bu özelliğinin dikkate alınmaması nedeniyle yerine getirilen sistemin cazibe yaratmadığı tespiti zikredilebilir⁵³. Bu örnek olgudan geleneksel askerî tarihçiler sosyal gücün askerî gücü yeterince desteklemediği yargısını üretebilirken, yeni askerî tarihçiler ise askerî teşkilatta yapılan değişikliğin sosyal yapı dikkate alınmadan yapıldığı için ona zarar verdiği yargısına ulaşabilecektir. Bütüncül olarak ise, askerî gücün zayıflamasının nedeni olarak, askerî sistemde yapılan değişikliğin iyi kurgulanmaması nedeniyle, sosyal yapıyı bozması ve bunun bir sonucu olarak da, sosyal gücün askerî güce olan katkısının azalması gösterilebilir.

⁵² Geleneksel askerî tarih yaklaşımı ile yeni askerî tarih yaklaşımının karşılaştırması ve eleştirisi için bkz. *Dretnot, Tank ve Uçak, Modern Çağda Savaş Sanatı, 1815-2000*, s. 7-33.

⁵³ Veysel Şimşek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Düzenli Ordu için Asker Toplanması: 1826-1853", *Toplumsal Tarih*, sayı 198 (Haziran 2010), s. 36-41.

Şekil 2
Geleneksel-Yeni Askerî Tarih İlişkisi

Buraya kadar incelenenlerin ışığında askerî tarihin ayırt edici özellikleri olarak şunlar sıralanabilir:

- Napoleon “*Generallik yalnızca deneyim ve bütün büyük komutanların seferlerini incelemekle elde edilebilir.*”⁵⁴ derken, generallikten kast edilen şeylerden en önemlisinin de strateji olduğunu ifade etmiştir. Napoleon’un bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi askerî tarih, askerlik ve strateji biliminin temel gözlem alanıdır.

- Askerî tarih “millî güç”ün elemanlarından olan askerî gücün oluşturulması, geliştirilmesi ve kullanılmasını ve bu süreçte diğer güç unsurlarıyla olan ilişkilerini inceler.

⁵⁴ Napoleon Bonaparte, *Savaş ve Strateji ile İlgili Görüşlerim*, Q Matris, İstanbul 2003, s. 46.

- Askerî gücün millî gücün diğer unsurları olan siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafi vb. ile ilişkileri ve bu ilişkilerin barış ve savaşta olan süreklilikleri nedeniyle askerî tarih hem çok geniş hem de derin bir alandır.

- Savaşlar, sebep ve sonuçlarına göre görece daha kısa zamanda olup bitmeleri açısından askerî tarihin bir alt konusudur. Askerî tarih, harp/muharebe tarihini kapsar.

- Askerî güç ve askerî olaylar sadece sefer durumuyla ilgili değildir. İhtilâller, isyanlar, darbeler gibi askerinin kullanıldığı olay ve gelişmeleri de askerî tarih inceler⁵⁵.

- Askerî tarih, askerliğin insan-asker, görev-sınıf, makine-teçhizat, birlik-teşkilat, eğitim-doktrin, yönetim-lojistik gibi tüm unsurlarını ve bunların gelişimini inceler.

- Askerî tarih askerliğin unsurlarının gelişimini izlerken coğrafya ve iklimin etkileri ile kültürel, sosyolojik ve psikolojik altyapıyı da dikkate alır.

- Askerî tarih araştırmacısı askerliğin doğasından kaynaklanan gizleme, aldatma ve hile uygulamaları nedeniyle de tarihî gerçekliğe ulaşmada çok çeşitli engellerle karşılaşır.

- Askerî tarihte birincil kaynaklara ulaşmak hem zaman, hem güvenilirlik hem de seçim açısından zorluklar taşımaktadır. Zira askerî sistemde çok önemli olan raporlama şartların yarattığı baskı nedeniyle çok sık ve çok miktarda yapılmakta, maalesef yaşanan psikoloji nedeniyle bu raporların birçoğu geçerlilik ve güvenilirlik şartlarını karşılayamaz olmakta, irtibat kurulanlardan çok miktarda mesaj alınırken kurulamayanlardan çok az veya hiç alınmamaktadır. Bütün bunlar araştırmacıların hem çok fazla zaman sarf etmesine sebep olurken, ulaştıkları hükümlerde de şüpheye ve kararsızlığa düşmelerine neden olabilmektedir. Ayrıca bu kaynakların kiskanç ve evhamlı muhafazasından doğan erişim sorunları da araştırmacıları adeta çalışmaktan soğutmaktadır.

⁵⁵ Muzaffer Erendil, *Askerî Tarih ve Türklerde Askerî Tarih Çalışmaları*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1990, s. 8.

- Gerek teknolojik gelişimler, gerek harbin hızlı ve değişken karakteri gerekse de belgelere ulaşma işleme güçlükleri nedenleriyle askerî tarihte sözlü tarih önemli bir yer tutar. Çünkü yaşanan her şey raporlanmadığı gibi, o an önemli olan daha sonra bir anlam ifade etmeyebilir. Üstelik meslekî kariyer, gelenek, teamül vb. endişeler nedeniyle de bazı şeyler raporlanmayabilir. İşte bu nedenlerle olayları bizzat yaşamış ve gözlemlemiş olanlar ile bunlardan dinlemiş olanların anlatımları önemli bilgiler içerebilir.

Askerî tarihin tüm bu özelliklerinin onu, sadece tarihçi veya askerlere değil, doğrudan ya da dolaylı olarak içerdiği diğer disiplinlerdeki araştırmacıların da katkılarıyla disiplinlerarası çalışmalara ihtiyaç duyar hale getirdiği söylenebilir. Bu yüzden harp tarihi araştırma yöntemi olarak ileri sürülmüş ve yukarıda alıntılanan görüşlerin bütüncül bir askerî tarih araştırması için pek de faydalı olamayabilir. Bu nedenle genel tarih araştırma yönteminin askerî tarihin özelliklerine uygun olarak tadil edilmesi ile oluşturulan EK'teki yöntemin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Gelişimi ve özellikleri dikkate alınarak bir tanımlama denemesi yapmak gerekirse; askerî tarih, askerliğin oluşumunu, teşkilatlanarak kurumsallaşmasını, teçhizatlarıyla etkinleşmesini, kültür ve teamülleri ile doktriner bir yapıya dönüşmesini ve bütün bunların harp ve harekâtlarla ete kemiğe bürünmesini inceleyen, bu oluşumları etkileyen sebep ve sonuçlar ile bunlardaki psikolojik, sosyolojik, bilimsel, teknolojik ve kültürel yönleri açığa çıkarmaya çalışan bir ana bilim dalıdır.

3. Askerî Tarih İçin Yeni bir Sentez Aracı: 3 T

Klasik tarih yazıcılığının; *“tarih gerçekten var olan kişileri ve gerçekten icra edilmiş eylemleri ortaya çıkarır, insani eylemler aktörlerinin niyetlerine ayna tutar ve sonraki olayların tutarlı bir silsile içinde öncekileri izlediği tek boyutlu, diakronik bir zaman içinde anlatır”*⁵⁶ şeklinde kısaca gerçeklik, kasıtlılık ve silsile olarak sıralanabilecek temel varsayımları olan bu kabullere bazı itirazlar yükselmiştir. Levi Strauss tarihi, *her biri kendine özgü bir frekans ve ezel ile ebed arasında parça parça ve kesin olmayan bir kodla tanımlanmış*

⁵⁶ Iggers, a.g.e., s. 3.

kesintili tarih alanlarının bir toplamı olarak tanımlamıştır⁵⁷. Yani mazi Bilinen (Beyaz), Bilinmeyen (Siyah) ve Tartışmalı (Gri) alanlarla doludur ve tarih bunlardan sadece beyazların toplamı olan kırçılı bir kumaş gibidir. Tarihçinin görevi ise bu kış natürmortunu olabildiğince karla kaplamaktır. Ama bu işlemin tarihçinin önyargıları ve eğilimleri nedeniyle tehlikeli; belgelerin, deneyimlerin ve çevresel etkenlerin sınırlamaları nedeniyle de zorlu bir çalışma olduğu apaçiktir⁵⁸. Üstelik askerî tarihin yukarıda zikredilen kendine has koşulları nedeniyle askerî tarihinin işinin iki kat daha zor olduğu iddia edilebilir. Öte yandan tarihin *değişeni* tespit etme görevi⁵⁹, ile *farklı/ilginç ve değerli/önemli* olanı aktarma/anlatma⁶⁰ sorumluluğu bu çalışmayı daha da zorlaştırmaktadır. Ayrıca tarihçinin görevi belgeleri seçmekle, bulmakla, çözümleyip anlamakla, sınıflandırıp, düzenlemekle bitmemektedir. Zira tüm belgeler tıpkı aynadaki görüntü gibi gerçeğin kendisi değil bir yansımasıdır; üstelik de çok küçük bir alanının yansımasıdır. Bu yüzden tarihçinin tıpkı gözleri ve kulakları kapalı bir adamın file dokunarak ne olduğunu tahmin etmesine benzer bir iş yaptığı söylenebilir. Her aynanın bir kırma/bozma etkisi olduğu hatırlanırsa tarihçinin hem bu bozulmayı tespit etmek hem de siyah ve gri alanları beyazlaştırmak için önce bu belgeleri analiz etme sonra da bu analiz sonuçlarına göre siyah ve gri alanlara yönelik sentezleme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. İşte bu çalışma ile askerî tarih araştırmalarında tarihçilere bir sentez aracı olarak kullanılmak üzere Şekil 3’de de gösterilen *Teşkilat, Teçhizat ve Tefekkürat* üçlüsü önerilmektedir. Bundan böyle 3T olarak anılacak olan bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiği aşağıda açıklanmıştır.

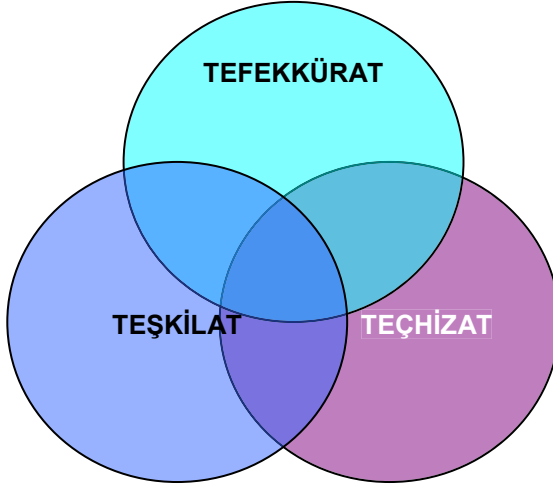
⁵⁷ Levi Strauss, *La Pensée Sauvage*, Plon, Paris 1962, s. 344.

⁵⁸ Ş. Turan, a.g.m., s. 21-22.

⁵⁹ Gültekin Yıldız, “Bir De-Militarizasyon Projesi: Geç Osmanlı ‘Askerî Tarih’ Araştırmalarını Sivilleştirmek”, *Toplumsal Tarih*, sayı 198 (Haziran 2010), s. 45.

⁶⁰ Ş. Turan, a.g.m., s. 16.

Şekil 3
3T Gösterimi

Askerlik birden fazla kişinin bir amaç uğrunda sürekli veya geçici olarak bir araya gelmesi veya getirilmesiyle bir güç oluşturulmasını, bu gücün yönetilmesini, yönlendirilmesini ve kontrolünü içermektedir. Askerlik pratiğinde birden fazla kişiler arasındaki ilişkinin temel belirleyicisi emir ve komutadır. Burada mesele şudur: Kim kimlere emir verecek ve kimler kimin emirlerini yerine getirecektir⁶¹. İşte bu emir komuta ilişkisi beraberinde sürekli verilen emirleri yani görevleri ve bu görevleri birlikte icra edenlerin oluşturduğu teşekkülleri yani teşkilatı doğurmuştur denilebilir. Bu teşekküllerin temel ögesinin insanlar olması ve insanların psiko-sosyal yapıları emir verenleri liderliğe zorlamıştır. Şu halde teşkilat dar anlamda kuruluş iken, geniş anlamda yönetim ve liderlik ile bunlarla alakalı psikolojik, sosyolojik ve moral unsurları da ihtiva eder bir hale gelmiştir. Teşkilatın oluşum ve gelişiminde amaçların rolü de yadsınamaz; amaçlar siyasî, dinî veya ideolojik olabilir. Bunların izleri askerî yapılarda da görülebilir. Örneğin komünist ordulardaki *siyasî komiserler* gibi ya da Amerikan ordusu ve başkalarındaki *birlik başçavuşları* gibi.

⁶¹ Bu konuya dair bir değerlendirme için bkz. Yıldız, *a.g.e.*, s. 401-432.

Askerî birlikler ile diğer toplulukları birbirinden ayıran diğer bir özellik de, askerlerin diğerlerine göre daha güçlü olmasını sağlayan silah vb. araç ve gereçlere sahip olmaları ve görevlerini bunlarla yerine getirmeleridir. Teknik dolayısıyla silah ve teçhizat askerlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Üstelik çoğu zaman askerlere ait silah ve teçhizat diğer maksatlarla üretilenlerden farklı özellikler taşır. Dar anlamda teçhizat kavramı silah, araç ve gereçleri kapsarken geniş anlamda bu silah, araç ve gereçlerin geliştirilmesi kapsamında teknolojiyi, bilimi, bunların imal, tedarik, bakım ve depolanmasını, ikmal ve ulaştırılması ve tüm bunların idaresini yani lojistiğini de kapsamaktadır.

Orduların organize ve silahlı bir güç olmaları, kontrol ve nezaret ile sevk ve idare ihtiyaçlarını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaçları, kurum dışından etik ve siyasî, kurum içinden de moral ve disiplin, kaygıları hep gündemde tutmuştur. Böylece askerî gücün nasıl kullanılması gerektiği her zaman önemli bir çalışma alanı olmuştur. Tefekkürat (doktrin) ile kastedilen dar anlamda görevin nasıl yapılacağı üzerine fikir yürütmek iken, bunun geniş anlamda kültür, örf, âdet, teamül, talim, terbiye, tatbikat-av, gelenek, kurallar, yasalar, yönetmelik vb. ile değerler, vizyon, misyon, amaç, hedef, strateji, politika gibi hususları içermesi gerektiği söylenebilir.

Peki tarih özellikle de askerî tarih gibi kısıtlı imkânlar sunabilen bir alanda bu ‘3T’ etrafında analiz ve sentez uygulanabilmesi mümkün müdür? Bu soruya cevap bulmak için burada biri yeni ve ordu üzerine yapılmış tarih incelemelerini içeren, diğeri ise oldukça eski ve donanma üzerine yazılmış iki eser incelenmiştir. Bunlardan ilki Feridun Emecen’in *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* başlığı altında yayınlanan makaleleri, ikincisi ise Kâtib Çelebi’nin başyapıtı kabul edilen *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan* isimli klasik eseridir. Bu iki çalışma da temel bir soruyu cevaplamakla uğraşmaktadır. Kâtib Çelebi “*Osmanlı donanmasının eski ihtişamına nasıl kavuşturulabileceği*” meselesi üzerinde dururken, Emecen ise Börekçi’nin Osmanlı Ordusundaki *yaylım ateş* çalışmasına⁶² yöneltile eleştirilere de cevap olmak üzere “*Osmanlı*

⁶² Günhan Börekçi, “A Contribution To The Military Revolution Debate: The Janissairies Use Of Volley Fire During The Otoman-Habsburg War Of 1593-1606 And The Problem Of Origin”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hung.*, LIX/4 (2006), 407-438.

ordusunda tüfeğin ve yaylım ateş taktiğinin ne zaman ve nasıl kullanıldığı' sorusuna cevap aramıştır.

Teşkilat ana başlığına göre Kâtib Çelebi, daha kitabın başında Osmanlı donanmasının başlangıcı olarak Baltaoğlu Süleyman Bey'in kapudan olarak atandığı İstanbul'un fethinin hemen öncesini kabul etmektedir⁶³. Acaba Kâtib Çelebi, Osmanlıların daha Orhan Bey zamanında denizciliğe ilgi ve gayretlerinin olduğunu bilmiyor muydu? Yoksa teşkilatlanmanın önemine mi vurgu yapmak istiyordu? Müellifin teşkilatlanmaya verdiği örnekler bununla sınırlı değildir. Meselâ, Ağriboz seferi hazırlıkları için Mahmut Paşa'ya önce en önemli tersanenin bulunduğu Gelibolu sancak beyliğinin verilmesi ve mevcut gemilerin hepsinin komutasına bağlanması açık bir teşkilatlanma örneğidir⁶⁴. Kâtib Çelebi'nin bu tip örnekleri çoğaltılabilir. Ayrıca kitabının ikinci bölümünün birinci, ikinci ve beşinci bölüklerinde bunları ayrıntılı olarak incelemektedir⁶⁵. Bu konuda tarihçi F. Emecen daha da ileriye gitmekte ve Osmanlıların hâkim bir askerî güç haline gelmelerindeki en baskın unsurun 'savaşçı bölükler' tarzında teşkilatlanmış olmaları olduğunu söylemekte ve bunun *boy teşkilatından* kaynaklandığını vurgulamaktadır⁶⁶. Emecen, tüfeğin Osmanlı ordusunda savaşlarda başlangıçta merkezdeki kuvvetler içinde yer aldığını, kalelerde 9-10 kişilik tüfek birlikleri bulunduğunu, daha sonra ise tüm yeniçerilerin tüfekte donatıldığını belirterek, tüfeğin Batılılardan daha önce teşkilat içine alındığını göstermektedir⁶⁷.

Teçhizat ana başlığına göre Kâtib Çelebi, Ağriboz seferi hazırlıkları için Mahmut Paşa'ya önce içinde en önemli tersanenin bulunduğu Gelibolu sancak beyliğinin verildiğini belirtirken, herhalde gemilerin sefere hazırlanmaları için tamir, bakım, ikmal ve donatımlarının sağlanması gerektiğini vurgulamak istemiş olmalıdır⁶⁸. Ayrıca müellif kitabının ikinci bölümünün altıncı bölük'ünde gemilerin teçhizatından ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir⁶⁹. Emecen

⁶³ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 29.

⁶⁴ *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁵ *a.g.e.*, s. 165-172, 173-176, 182-184.

⁶⁶ Emecen, *a.g.e.*, s. 15-23.

⁶⁷ Emecen, *a.g.e.*, s. 33- 37.

⁶⁸ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁹ *a.g.e.*, s. 185-190.

de tüfeğin Osmanlı'da çeşitli merkezlerde üretildiğini ve tamir edildiğini hatta saray teşkilatı içerisinde *Cemaat-i Tüfengciyan* isimli bir grubun da bulunduğunu belirtmiştir. Tüfeklerle ve bunların teçhizatlarıyla ilgili tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgiler vermiştir. Bu tüfekler için depolanan barut mermi vb. miktar ve özelliklerini anlatmıştır⁷⁰. Çok ilginçtir tüfek kullanımı nedeniyle yaralanma durumlarında hayatta kalmaya olumsuz etkileri ortaya çıkarılmış olduğu için yeniçerilerin vücut zırhı giymeyi bıraktıklarını tespit etmiştir⁷¹.

Tefekkürat ana başlığına göre ise, Kâtib Çelebi Ağriboz kuşatma seferini anlatırken, başbuğun tellallarla üç gün sonra saldırılacağını duyurmasını düşmanı aldatmanın gerek ve önemini vurgulamak için söylüyor olsa gerektir. Nitekim düşmana yardım etmek isteyen bir dönmenin izlenmesi ve daha önce tespit edilen düşman yardım filosuna, bu kişinin saldırı günü bilgisini verdiğinin öğrenilmesi ise *keşif* ve *istihbarata* dikkat çekmek için ifade edilmiş olmalıdır. Bunun üzerine o gece saldırı kararı alınarak ertesi sabah yapılan harekâtın kısa sürede başarıya ulaştığını da, *baskının* gerek ve değerini göstermek istediğinden ifade etmiş olmalıdır⁷². Daha sonra ayrıntılı olarak ikinci bölüm üçüncü bölüm'te planlamayı, dördüncü bölüm'te *taktiğini* anlatmış ve yedinci bölüm'te de taktik ve strateji üzerine ilkeler va'z etmiştir⁷³. Modern bir araştırmacı olarak Emecen de, Batılıların *askerî devrim* olarak gördükleri ateşli silahların yaygın olarak kullanılması ve bu kapsamda Osmanlı'ya karşı kullandıkları *yaylım ateş* kavramını incelemiş ve bu konuda da Osmanlı ordusunun Avrupalı diğer ordulardan çok önce bu taktiği kullandıklarını daha güçlü bir şekilde göstermiştir. Tüfek ve topun *tabur cengi* formasyonunun oluşturulmasındaki rolünü göstermiştir. Bununla da kalmamış tüfeğin Osmanlı süvari teçhizatı arasına girmesi ve bu gelişmenin süvari taktiğine etkisini araştırmıştır⁷⁴.

Yukarıda anlatılanları Kâtib Çelebi'den bir örnekle özetlemek gerekirse Kefe ve Azak seferi kullanılabilir. Kefe ve Azak seferi belki de ilk Türk "*amfibi harekâtı*" olarak kabul edilebilir. Bu seferin ayrıntılı olarak incelenmesine ihtiyaç vardır. Yine de ilk bakışta, bu seferin önceki benzerlerinden sırf

⁷⁰ Emecen, *a.g.e.*, s. 33- 41.

⁷¹ *a.g.e.*, s. 98.

⁷² Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 32.

⁷³ *a.g.e.*, s.177-179, 180-181, 191-196.

⁷⁴ Emecen, *a.g.e.*, s. 27- 64.

denizden yapılması ile ayrıldığı ve bu yeni durumun azapların, sipahilerin ve tüm ağırlıkların denizden taşınmasını gerektirmesi nedeniyle 3T’de de değişikliklere neden olduğu söylenebilir. Teşkilat açısından seferin tüm hazırlığı tek elden Gedik Ahmet Paşa tarafından yapılmış ve her zaman 100 civarında gemi ile çıkılan sefere 300 gemi ile çıkmıştır. Teçhizat kapsamında *at gemisi* (tım arlı sipahi için baş ve kış rampalı olarak yapılmış bugünkü anlamda bir nevi çıkarma gemisi) gibi yeni sınıf gemiler yapılmıştır. Tefekkürat kapsamında ise, Kâtib Çelebi’nin verdiği bilgiler ışığında, Osmanlı ordusunun sefere daha önceleri tım arlıların katılımıyla gittikçe büyüyen bir kol şeklinde çıkarken ve bu harekâtı denizden desteklenirken, bu seferde muharebeye hazır şekilde ve karadan yardım almadan sadece denizden çıkarma yaptığına dikkat çekilebilir⁷⁵.

Batı askerî tarihçiliğinin önemli ve güncel bir tartışma konusu olan *askerî devrim* konusunda çalışanların ulaştığı yargıların 3T başlığı altında açıklanan etkenlerle olan benzerlikleri de bu sentez aracının uygulanabilirliği konusunda açık bir delil olarak görülebilir. Hatırlatılması gerekirse, Michael Roberts 1560-1660 döneminde askerî alanda yaşananları bir devrim olarak nitilemekte ve bu devrimin, tüfekli birliklerdeki belirgin artış, kesin sonuç stratejilerinin ortaya çıkması ve bu orduların ikmal ve bakımı için gerekli askerî bürokratik yapının meydana gelmesi gibi dört gelişmeden kaynaklandığını belirtmektedir⁷⁶. G. Parker bu devrimin başlangıcını XVI. yüzyıla götürürken askerî devrimin topçu tabyaları, disiplinli ateş gücü ve uzun menzilli geniş bordalı gemilerin kullanılmasıyla başladığı görüşündedir⁷⁷. C. J. Rogers ise askerî devrimin XIV. yüzyılda başladığını düşünmekte ve kaynağı olarak da piyade devrimi, topçu devrimi ve topçu tabyaları devrimini saymaktadır⁷⁸. Bu sayılanlardan, *piyade disiplini ve eğitimi* teşkilat, *tüfek, top ve bunların ikmal ve bakımı için gerekli askerî bürokratik yapının* teçhizat, *kesin sonuç stratejileri topçu tabyaları ve disiplinli ateş gücünün* tefekkürat başlıkları altında incelenmeye uygun olduğu kolaylıkla görülebilir. Unutulmamalıdır ki batılılar piyade eğitimini

⁷⁵ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 33.

⁷⁶ Thomas F. Arnold, “16 Yüzyıl Avrupa’sında Savaş: Devrim ve Rönesans”, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, s. 30.

⁷⁷ Geoffrey Parker, “The ‘Military Revolution 1560-1660’ Myth”, *The Journal of Modern History*, XLVIII/2 (Jun. 1976), 195-214.

⁷⁸ Clifford J. Rogers, “The Military Revolutions of the Hundred Years’ War”, *The Journal of Military History*, v. 57 (1993), s. 1-16.

Hollandalıların çalışmaları ile antik Yunan ve Roma'dan⁷⁹, barutu, topu, tüfeği ve stratejiyi ise Haçlı Seferleri ve diğer temaslarla doğu medeniyetlerinden devşirmişlerdir. Batılı askerî tarihçilerin askerî devrim iddiası, esas itibarıyla aldıkları bu şeyleri yeniden üreterek içselleştirdikleri ve bunu izleyen süreçte adı geçen alanlardaki gelişmelerin hep batı kaynaklı olmasının da bunun ispata olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Sonuç Yerine

Buraya kadar yapılan incelemede askerî tarihin sadece yatay veya dikey yaklaşımla değil bunların her ikisinin de yardımıyla yazılabileceği ortaya çıkmaktadır. Zira askerlik tarihinin yatay yaklaşıma, kurumlar tarihin ise dikey yaklaşıma daha uygun olduğu hemen göze çarpmaktadır. Tıpkı bir halının atkı ve çözgüleri gibi askerî tarihin de yatay ve dikey yaklaşımlarla yapılan çalışmalarla daha sağlam bir yapıya kavuşacağı aşikârdır. Ayrıca askerî tarihin harp tarihi gibi içsel, komutanlar ve kurumlar tarihi gibi de dışsal tarih yazıcılığı uygulama alanlarına sahip olduğu da görülmektedir. Nasıl ki halının ilmeklerle oluşturulan renk ve deseni varsa askerî tarihin de içsel ve dışsal tarih okullarına mensup yorumcuları vardır. Öte yandan halının sağlamlığını etkileyen malzeme ile dokuyucunun yeteneğini ve zaman ve mekân etkilerini araştıran geleneksel okul ile bu malzeme ve dokuyucunun nasıl yetiştirildiğini dert edinen yeni okulun çabaları da halının evsafını doğrudan belirleyecektir.

Çalışmanın ana amacını teşkil eden askerî tarih araştırmasında bir sentez aracı olarak teklif edilen 3T (Teşkilat – Teçhizat – Tefekkürat)'nin araştırma konusunun tüm veçhelerini kapsamaya olanak verdiği görülmektedir. Bu özelliğiyle gerçeğin ortaya çıkarılmasında bütüncül bir yaklaşıma da olanak verdiği söylenebilir. Öte yandan iddiaların ispatlanmasında kontrol ve sağlama aracı olarak da kullanılabilir. Zira 3T'nin birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği görülmektedir. Öte yandan 3T, meydana gelen değişim ve yeniliklerin kurumlar tarafından içselleştirilmesinin de en açık göstergesidir. Ayrıca bir sorgulama aracı ve öğretimde ihtiyaç duyulan sistemleştirme,

⁷⁹ Bu konudaki Fransa örneği için bkz. John A Lynn, "Tactical Evolution in the French Army, 1560-1660", *French Historical Studies*, XIV/2 (Autumn 1985), Duke University Press, 176-191.

indirgeme ve genelleme kriteri olarak da kullanılabilceği görölmektedir. Bu tekniğin harp tarihinde de, gelişmeleri, dönüşümleri, yenilgi ve zaferlerin nedenlerini ortaya çıkarmak ve bunlardan ders almak için de kullanılabilceği görölebilir. Şu da söylenmelidir ki, bu tekniğin sahip olduğu salkım tarzı içeriği, bütün zamanlardaki askerî olayları incelemeye olanak sağlayabilir.

Ayrıca askerî tarihin, disiplinlerarası bir alan olması nedeniyle askerlerin tarihçiler ile, tarihçilerin de askerler ile iletişimde yaşanabilecek girişte açıklanan sıkıntıların giderilebilmesi için ortak bir platforma ihtiyaç vardır. Bu platformun asker ile tarihçilerin birbirlerini anlayabilecekleri ve birbirlerini değerlendirebilecekleri ortak bir söylem veya yaklaşımla sağlanabilceği açıktır. 3T'nin sağlayabilceği açık, anlaşılır, etkili ve verimli dilin askerlerin tarihî, tarihçilerin de askerî yeterliliklerine olumlu katkılar sağlayarak askerî tarihçiliğin ihtiyaç duyduğu aracı sağlayabilceği söylenebilir.

Abstract

A SYNTHESIS TOOL SUGGESTION FOR MILITARY HISTORY RESEARCH: 3O (ORGANIZATION, ORDNANCE AND OPINION)

Abstract: Military history or War History, in the widespread usage of the term in Turkey, is a field which has not been given importance and on which there has not been many research. However, it is a fact that the popular as well as academic interest in military history has increased. The research method for the military history should be discussed in order to make this interest effective. This paper sets forth the characteristics of military history and develops a taxonomy within this context. It suggests a 3O (organization, ordnance and opinion) approach as a synthesis tool to be used in the military history research.

Key Words: Military History, War History, Taxonomy, 3O, Organization, Ordnance, Opinion.

ASKERÎ TARİH ÇALIŞMALARI İÇİN BİR SENTEZ ARACI ÖNERİSİ
3T: TEŞKİLAT, TEÇHİZAT, TEFEKKÜRAT'A EK⁸⁰

ASKERÎ TARİH ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMA KONUSU / PROBLEMİ / SORUSU

- a. Araştırma Konusu / Problemi / Sorusunun tanımlanması
 - i. Konunun askerî tarih ve araştırmacı açılarından öneminin ve getireceği yenilik açısından değerinin açıklanması,
 - ii. Konunun mevcut kaynak, yöntem, doktrin ve prensiplere göre çözülebilirliğinin gösterilmesi,
 - iii. Araştırma modelinin oluşturulması.
- b. Konunun Sınırlandırılması
 - i. Çalışmanın amaç ve hedeflerinin kesin bir şekilde tanımlanması,
 - ii. Kullanılacak kaynaklar ve zaman açısından bir çalışma planının yapılması.

2. KAYNAKLARDAN BİLGİ VE BELGE TOPLANMASI

- a. Arkeolojik kaynakların incelenmesi,
- b. Etnografik kaynakların incelenmesi,
- c. Yazılı kaynakların taranması,
- d. Görsel kaynakların taranması,
 - i. Çizgisel kaynakların (plan ve durum haritaları, tatbik krokileri, bilgi levhaları, manzara krokileri vb.) incelenmesi,
 - ii. Resim ve fotoğrafların (hava fotoğrafı, uydu görüntüsü, keşif fotoğrafları vb.) incelenmesi,
 - iii. Video(gündüz, FLIR, termal, keşif, atış vb) ve radar izlerinin çözümlenmesi.

⁸⁰ Bu yöntemin oluşturulmasında, Amerikan Piyade okulunun 1946 yılında bastırılmış olduğu *Military History Methods of Research Compilation of Sources* (The Infantry School Fort Benning, Georgia 1946) isimli kitap esas alınmıştır. Robert A. Day'ın *Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır* (4B, TÜBİTAK, Ankara2004), A. Zeki Velidi Togan'ın *Tarihde Usul* (İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1950), Mehmet Saray'ın *Bilimsel Araştırma Yöntemleri El Kitabı* (Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2007), Gülçin Çandarlıoğlu'nun *Tarih Metodu* (Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 2003) isimli kitapları ile Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün 2009 yılında basılmış Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi'nden de faydalanılmıştır.

- e. İşitsel kaynakların incelenmesi
 - i. Telsiz, telefon kayıtlarının çözümlenmesi,
 - ii. Sonar vb. ses ölçme kayıtlarının çözümlenmesi,
 - f. Sözel kaynakların dinlenmesi / incelenmesi.
- 3. BELGE VE BİLGİLERİN GEÇERLİLİĞİN SINANMASI (DIŞ TENKİT)**
- a. Hakikîlik sınaması,
 - i. Yazım dili, üslubu ve içeriği bulunduğu yerin ve dönemin genel özelliklerine uygun mu?
 - ii. İçeriğindeki hususlar bilinen diğer kaynaklarla teyit edilebiliyor mu?
 - 1) Önemli olaylardan bahsediliyor mu?
 - 2) Daha sonraki bir zamanda olması nedeniyle bilinmesi mümkün olmayan olaylardan bahsediliyor mu?
 - iii. İçinde bulunduğu zamanın belirgin olaylar zinciri ile uyumlu mu?
 - iv. Kaynak nasıl muhafaza edilmiş, nasıl keşfedilmiş?
 - v. Hakikî / Sahte kararının verilmesi.
 - b. Yerli yerine yerleştirme,
 - i. Yazılma / Yapılma veya basılma / kullanılma tarihinin belirlenmesi,
 - 1) Baskının / Yapımın şekil, el yazması, dil, üslup vb. açıdan incelenmesi,
 - 2) İçerikte anlatılan ve atlanan olayların tespit edilmesi,
 - ii. Yazılma / Yapılma veya basılma / kullanılma menşeyinin belirlenmesi,
 - iii. Yazarın / Yapımcının, Başlık / İsmine veya İmza / Ayırt edici özelliğinin belirlenmesi,
 - 1) Bilinenlerle karşılaştırılması,
 - 2) Başka yerlerden atf almış mı?
 - 3) Yazarın / Yapımcının kişilik özelliklerine uygun mu?
 - c. Kaynağın tahlil edilmesi,
 - i. Verilen bilgiler özgün mü yoksa derleme mi?
 - ii. Diğer kaynaklarla ilişki kurabiliyor mu?

- iii. Kelime ve ayrıntılarda farklılıklar içeriyor mu?
- d. Kaynak sonradan nasıl yenilenmiş?
 - i. Özgün halinden,
 - ii. Tek örneğinden,
 - iii. Birçok örneğinden.
- 4. **BELGE VE BİLGİLERİN GÜVENİLİRLİĞİNİN SINANMASI (İÇ TENKİT)**
 - a. Kaynağın değerlendirilmesi,
 - i. Özelliği: resmî rapor, özel mektup, gazete yazısı, konuşma, bildiri vb.
 - ii. Yazarın / Yapımcının bağımsızlığı
 - 1) Aidiyeti, öğrenimi, sosyal sınıfı, zekâsı, mesleği, eğitimi, gözleme şansı ve izlenimi gerçekleri ifade etmesini etkiliyor mu?
 - 2) Çıkarları, resmî görevi, sempati veya antipatisi, toplumsal veya şahsî kibri, kamuoyuna saygısı ve iyi şeyler söyleme arzusu ile iyi niyetinden kuşku duyulabilir mi?
 - 3) Gözlem yeteneği, gözlem yeri ve durumu seçimi, gözlenene müdahale, halüsinasyona veya illüzyona kapılma nedeniyle yargılarının doğruluğundan şüphe duyulabilir mi?
 - iii. Zaman ve mekânın etkilerinin ortaya konması,
 - 1) Yazarın yaşadığı çağdaki önyargılar,
 - 2) Gerçek kabul etme şartları,
 - 3) Bilimsel olmayan genel kabuller,
 - 4) Bilgiye ulaşma araçları,
 - 5) Araştırma yöntemleri,
 - 6) Yazarın / yapımcının milliyeti, siyasî görüşü, dinî itikadı,

- b. Yazarın / Yapımcının değerlendirilmesi
 - i. Belgeleri doğru okumuş mu?
 - ii. Zamanın, toplumun, kaynağın dilini doğru anlamış mı?
 - iii. Kaynağın objektifliğini sorgulamış mı?
 - iv. Belge tek yanlı bilgiler, şaka, kinaye, kelime oyunları içeriyor mu?

5. YARGILARA ULAŞILMASI (YORUMLAMA)

- a. Doğrudan Yargılar: Belge ve bilgilerin doğrudan incelenmesi ile ulaşılan yargılar,
 - i. İki ayrı ve bağımsız kaynaktan doğrulama veya onaylatma yapılmış mı?
 - ii. Tek de olsa mükemmel bir kaynak tarafından doğrulanabilmiş mi?
 - iii. Fikir, düşünce veya yaklaşımlar için yeterli ve aslına uygun tek kaynak gösterilebilmiş mi?
- b. Dolaylı Yargılar: Sonuç çıkarma (Yapıcı muhakeme),(İkinci derece kanıtlar) ile ulaşılan yargılar,
 - i. Ara sıra fakat çok ihtiyatlı olarak kullanılmış mı?
 - ii. Ulaşılan yargılar doğrudan delillerle dayanıyor mu?
 - iii. Tali yargılardan uzak mı?
 - iv. Şüphe edildiğinde yargılar askıya alınmış mı?
 - v. İddialar ihtiyatla öne sürülmüş mü?
 - vi. Doğrudan yargılar ile dolaylı yargılar birbirine karıştırılmış mı?

6. YARGILARIN YENİDEN GRUPLANDIRILMASI (SENTEZ)

- a. Araştırmanın askerî tarih ve araştırmacı için önemi açılarından ulaşılan yargıların yeniden yorumlanması,
- b. Yargıların gruplandırılması
 - i. Yargıların *Teşkilata*, *Teçhezata*, *Tefekkürata*, zamana, döneme, mekâna, konuya, vb göre gruplanması,
 - ii. Yargı gruplarının anlamlı şekilde birleştirilmesi,

3T: TEŞKİLAT, TEÇHİZAT, TEFEKKÜRAT

- c. Araştırmanın ana hatlarının hazırlanması
 - i. Kanıtlara bir bütün halinde vakıf olunması,
 - ii. Ulaşılan yargıların birbirlerine göre öneminin tanımlanması,
 - iii. Daha sonraki araştırmalar için ulaşılamayan hususların belirtilmesi,
 - iv. Yazım için sadeleştirilmesi.

7. YAZIM

- a. Konunun sınırlarının belirtilmesi,
- b. Yazım ve tertip kurallarına dikkat edilmesi,
- c. Yorumlardaki yargılar ile sonuçlardaki yargıları birbirine karıştırılmamalı,
- d. Sonuçlar ulaşılan yargılarla tamamen desteklenmeli,
- e. Bilgi ve belge kaynakları açık bir şekilde gösterilmeli, Kaynakça ve gerekli ise ekler ile tamamlanmalıdır.

GİRİT VE BİRLEŞİK DEVLETLER, 1866-1869*

Arthur J. MAY**

Özet

Girit Adası, isyanlarıyla Osmanlı Devleti'ni oldukça uğraştırmıştı. Özellikle bağımsız Yunanistan'ın, Akdeniz'de yerini almasından sonra Girit'teki isyanlar farklı bir boyut kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, dönemin Akdeniz'ine uzak olmakla beraber gerek Yunan İsyanı gerekse 1866 yılında başlayan Girit isyanı Amerikan kamuoyunun ilgisini çekmiş, asiler için büyük kampanyaları tertip edilerek, önemli miktarda yardım toplanmıştır. 1866 Girit İsyanı sırasında Amerika'nın Akdeniz'de bir üs elde etmesi düşüncesini de gündeme gelmiştir. Makale bu konuda Amerikan diplomatlarının ve kongresinin yaklaşımını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Girit, Birleşik Devletler, Osmanlı Devleti, William J. Stillman, Dr. Samuel G. Howe, E. J. Morris,

19 Mayıs 1868 tarihinde İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Elliot, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na şu şekilde rapor geçmekteydi: “*Güvenli bir kaynağa istinaden öğrendiğim kadarıyla Avrupa'dan yardım ümitlerini kesmiş olan Giritli isyancılar Birleşik Devletlerin koruması altına girmek konusunda izin verilmesini karara bağlamışlar. Dün Türk Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'nın bu proje konusunda malumatı yoktu. Görevimin Ekselanslarını bilgilendirmek olduğumu düşünüyorum. Amerikalıların Akdeniz'de liman elde etmeye yönelik çeşitli teşebbüsleri Giritlilerin bu türden bir teklifine sıcak bakmalarına sebebiyet verebilir*”. İki gün sonra büyükelçi şunları yazar: “*Daha önce Amiral Faragut tarafından belirsiz bir dönem için isyancıların direnişlerini devam ettirebilme kabiliyetleri konusunda hazırladığı son raporuna benzer böylesi bir planın varlığından kesin olarak haberdarım. Eğer yanlış bilgilendirilmediysem,*

* The Journal of Modern History, XVI/4 (Dec. 1944), 286-293.

** Rochester Üniversitesi.